

Decadentie of doemdenken?

Recensie van: Paul Cliteur (2004) *Tegen de decadentie. De democratische rechtstaat in verval*. Amsterdam, De Arbeiderspers.

Hoge bomen vangen veel wind. De gevolgen van dit clichématige gezegde moest ook Paul Cliteur ondervinden na de publicatie van zijn laatste boek *Tegen de decadentie*. De democratische rechtstaat in verval. Zijn polemische en zelfbenoemde conservatieve benadering van het multiculturalisme en het Nederlandse constitutionele systeem deden enkele van zijn tegenstanders zo steigeren, dat Cliteur besloot om zich tijdelijk te weerhouden van deelname aan publieke debatten. Enkele maanden na de publicatie van zijn boek lijkt de storm wat te zijn gaan liggen. De tijd is aangebroken de centrale stellingen in het boek van Cliteur onder de loep te nemen.

Cliteur behandelt in zijn boek enkele nauw met elkaar verbonden problemen die volgens hem te herleiden zijn tot een gebrekkige kennis van de Nederlandse intellectuele en bestuurlijke elite over de democratische rechtstaat. Hieronder verstaat hij de combinatie van een legitiem verkozen bestuur (democratie) en een constitutioneel systeem dat de burgers vrijwaart van een arbitrair gebruik van macht door de staat (rechtstaat). Wegens de historische vergroeiing van democratie en rechtstaat in de westerse wereld is het onder-

scheid tussen beide door velen uit het oog verloren. Nederlandse elites beschouwen ze als onlosmakelijk met elkaar verbonden. Deze onwetendheid zorgt voor een acute bedreiging van de grondbeginselen van de rechtstaat. Daarom introduceert Cliteur het vage concept decadentie om verslapping en een gebrek aan vitaliteit onder de Nederlandse elites aan te duiden (10). Onder het motto van directe democratie streven progressieve denkers sinds de jaren zestig vernieuwingen na die strijdig zijn met fundamentele principes van de rechtstaat. Cliteur bespreekt in zijn boek drie van zulke ondermijnende vernieuwingen: pleidooien voor een onafhankelijk openbaar ministerie, de afschaffing van iedere vorm van centraal gezag en een ongekeerde proliferatie van aanspraken op het introduceren van nieuwe grondrechten.

Moet het Openbaar Ministerie (OM) onafhankelijk kunnen opereren, of moet het onder gezag staan van de minister van Justitie? Dit dilemma houdt al jaren enkele vooraanstaande rechtsgeleerden in Nederland bezig. Tom Schalken van de Vrije Universiteit pleit daarbij voor meer autonomie voor

het OM (135). De redenering van Schalken is helder. Als de minister van Justitie kan bepalen welke opgespoorde strafbare feiten door het OM prioritair moeten vervolgd worden, dan is de *trias politica* van Montesquieu in gevaar.

Cliteur erkent dit probleem, maar wijst op de perverse effecten van de suggestie van Schalken. Meer macht voor het OM betekent meer macht voor een orgaan dat geen democratische legitimiteit bezit. Op lange termijn dreigt de rechtstaat zo te vervallen in een aristocratische dictatuur van rechters. Tot op heden staat het OM nog steeds onder leiding van de minister van Justitie, maar de pleidooien van Schalken en enkele medestanders zijn volgens Cliteur een teken van de onwetendheid van de Nederlandse bestuurlijke elites.

Anders is het gesteld met de relatie tussen ambtenaren en politici, of met andere woorden tussen niet-democratisch verkozen bestuurders en democratisch verkozen politici. Het probleem dat Cliteur opmerkt, blijft hier niet beperkt tot pleidooien in de marge, maar is al ver doorgedrongen tot de kern van de Nederlandse politiek. De klassieke definitie van de relatie tussen ambtenaar en politicus is afkomstig van de Duitse socioloog Max Weber (145). Politici, zo schreef Weber, moeten op basis van hun politieke overtuigingen een hartstochtelijke strijd voeren in de politieke arena. Ambtenaren moeten zich niet bezighouden met politiek, maar met besturen. De taak van de ambtenaar is het uitvoeren van bevelen volgens de regels van de bestaande politieke structuur. Deze taak vergde volgens Weber een ethiek van ambtelijke

zelfopoffering aan het politieke apparaat en democratisch verkozen politici. Zonder deze ethiek zou de politieke structuur beginnen te wankelen, aldus Weber.

Aan het einde van de jaren negentig van de vorige eeuw was er van deze ethiek van gehoorzaamheid onder de ambtenaren in Nederland nog maar weinig merkbaar. Ministers werden in de media om de haverklap geconfronteerd met afwijkende meningen van hun ambtenaren. Dit leidde onder andere tot de vervanging van dissidente ambtenaren en eindeloze debatten over het recht van meningsuiting die openbare ambtenaren al dan niet bezitten. Deze toestand wordt door Cliteur beschreven als anarchie in het openbaar bestuur (144). Maar hoe kon het ideaal van Weber in verval raken? Het antwoord van Cliteur is éénduidig en bijgevolg ook simplistisch: dankzij het politiek correcte denken van progressieve intellectuelen. De grote boosdoener is niemand minder dan Harry Mulisch met zijn rapportages over het Eichmann-proces in 1961 (152). Mulisch beschreef Eichmann niet als een nazistisch fanaticus maar als een plichtsgetrouw, zelfs oerbetrouwbaar, bureaucraat. Eichmann nam niet deel aan de holocaust uit ideologische overtuiging, maar omdat hij trouw bleef aan de ambtenarenethiek van Max Weber. Deze beschrijving van Mulisch zorgde volgens Cliteur voor een totale verwerping van elke vorm van gezag binnen politieke structuren. Niet alleen verkeerdt gezag, maar alle vormen van gezag kwamen onder vuur te liggen. De ethiek van de ambtenaar moest vervan-

gen worden door een vaag concept van mondigheid. De zestigers verheven vervolgens deze mondigheid tot de kern van de democratie en brachten zo de democratische rechtstaat in gevaar.

De derde ondermijnende ontwikkeling die Cliteur bespeurt is de proliferatie van aanspraken op grondrechten. In de Verenigde Staten gebruikt men om dit fenomeen aan te duiden het concept *right talks* (161). Hiermee wordt verwezen naar het formuleren van beleidsdoelstellingen in een rechtendiscours. Vooral sinds de jaren zestig is deze praktijk in de westerse politieke praktijk schering en inslag geworden. De grondwettelijke opname van sociale rechten na het einde van de Tweede Wereldoorlog vormt het beginpunt van deze evolutie. Na de aanspraken op sociale rechten volgden multiculturele groepsrechten, recht op mobiliteit en zo verder. Waar Cliteur zich tegen afzet zijn niet deze rechten *an sich*, maar het feit dat deze rechten worden verheven tot het domein van de hoge rechten door ze op te nemen in de grondwet. Binnen een rechtstaat is het onderscheid tussen gewone rechten en de hoge rechten van fundamenteel belang. De hoge rechten beschermen de burger tegen de macht van de staat en bakenen de ruimte af waarbinnen ieder individu zichzelf kan ontplooien (99). Daarom zijn deze hoge rechten opgenomen in de grondwet, wat impliceert dat ze alleen kunnen gewijzigd worden via speciale procedures zoals referenda, gekwalificeerde meerderheid of goedkeuring door specifiek opgerichte gerechtelijke organen of een combinatie van deze procedures. Gewone rechten zitten verankerd in het alledaagse recht

en zijn veranderbaar via een gewone parlementaire meerderheid. Het feit dat recht op mobiliteit en culturele groepsrechten op gelijke hoogte komen te staan met bijvoorbeeld de vrijheid van meningsuiting is volgens Cliteur niet alleen ethisch onaanvaardbaar, het is ook fundamenteel ondemocratisch. Recht op mobiliteit en culturele groepsrechten zijn immers niets meer dan modegrillen van politiek correcte denkers die constitutioneel verankerd dreigen te worden in de grondwet (176). Wegens deze verankering zijn deze modegrillen niet meer veranderbaar via een normale democratische en parlementaire meerderheid, wat volgens Cliteur een aanfluiting is van de basisprincipes van de democratische rechtstaat.

Hierbij is Cliteur ook aanbeland bij het tweede centrale thema in zijn boek: de multiculturele samenleving. Multiculturele groepsrechten moeten volgens hem niet alleen uit de grondwet gehouden blijven, ze zijn volgens hem ook strijdig met de principes van het liberalisme. Aanhangers van multiculturele groepsrechten zoals de Canadese filosoof Will Kymlicka zijn volgens Cliteur niets minder dan verstokte etnische nationalistes met gevaarlijke herderiaanse ideeën over de relatie tussen individu en cultuur. Hiertegenover plaatst Cliteur een vorm van kosmopolitisch multiculturalisme met kosmopolitische wereldburgers (*civis mundi*) (36).

Het concept van kosmopolitisch multiculturalisme van Cliteur is echter grotendeels een lege doos. Hij heeft gelijk als hij meent dat we in de heden-

daagse maatschappij moeten leren omgaan met culturele verscheidenheid en dat culturele identiteiten in vergelijking met enkele decaden geleden heel wat vloeibaarder zijn geworden. De hedendaagse mens is zelden gebonden aan één cultuur, maar bevindt zich op een punt waar meerdere verschillende culturen elkaar kruisen. Maar net als vroeger worden individuen nog steeds grootgebracht binnen hun moedercultuur. Ze maken vanaf de allereerste kinderjaren kennis met rolmodellen aangeleverd door ouders, familieleden en hun sociale omgeving. Kinderen groeien met andere woorden op binnen een bepaalde culturele context. Wat er veranderde met het prekosmopolitische tijdperk is de relatie die individuen tijdens hun leven aannemen ten aanzien van hun eigen cultuur. Volgens Will Kymlicka is de centrale uitdaging van het hedendaagse liberalisme om individuen een kritische houding aan te leren ten aanzien van hun eigen cultuur. Liberalen moeten daarom volgens Kymlicka een dubbel beleid nastreven. Enerzijds moet er een wettelijk kader zijn dat voorziet dat individuen binnen een maatschappij kunnen functioneren zonder dat ze nadelen ondervinden van hun culturele afstamming. Sociaal-economische ongelijkheden moeten wettelijk verholpen worden door culturele groepsrechten. Anderzijds mogen deze culturele groepsrechten geen belemmering vormen voor het individu om zich kritisch op te stellen ten aanzien van zijn eigen cultuur. Culturele groepsrechten mogen dus alleen toegekend worden als ze de rechten van het individu bevorderen. Dat de relatie tussen individuele

zelfontplooiing en culturele aanhanke-lijkheid complex is, valt te merken aan de hardnekkige inspanningen die Kymlicka al vijftien jaar levert om het probleem aan te pakken. Het feit dat Cliteur een vooraanstaande denker als Kymlicka in zijn laatste boek zelfs niet bespreekt, is jammer en intellectueel zelfs onaanvaardbaar. Cliteur ziet het multiculturalismedebat nog steeds als een strijd tussen communitaristen en liberalen, terwijl hedendaagse liberale denkers als James Tully en Will Kymlicka al enkele jaren met veel moeite proberen aan te tonen dat multiculturalisme en liberalisme wel degelijk met elkaar verzoenbaar zijn.

Ook de ideeën over integratie van Cliteur zijn achterhaald. Allochtonen hebben een plicht om te proberen de taal en de politieke gebruiken van hun nieuw thuisland aan te leren. Hiermee zullen de meeste hedendaagse denkers instemmen. Ook het pleidooi voor een seculiere moraal zonder verwijzingen naar religieuze grondbeginselen lijkt een noodzaak om religieus fundamentalisme te voorkomen. De manier waarop de Nederlandse samenleving met allochtone nieuwkomers moet omgaan, is bij Cliteur echter zeer problematisch. Cliteur pleit daarbij net als in zijn vorige boek *Moderne Papoea's. Dilemma's van een multiculturele samenleving* (2002) voor een praktijk van tolerantie zonder enige vorm van respect. Nederlanders moeten allochtonen tolereren, maar hebben volgens Cliteur ook het recht om hun gewoonten en gebruiken onbeperkt aan de schandpaal te nagelen. Als Ayaan Hirsi Ali de profeet Mohammed beschrijft als een perverse tiran is dat zelfs

een zege voor de democratie (57). Dat zulke uitspraken voor moslims hoogst kwetsend zijn, zal Cliteur worst wezen. Dat ze een deuk krijgen in hun zelfvertrouwen en een negatief zelfbeeld van zichzelf internaliseren zijn al helemaal overwegingen die Cliteur niet in overweging wenst te nemen. Zijn humanistisch ideaal van vrijheid van meningsuiting is allesbepalend en geeft westerlingen het recht de praktijken van andere culturen ongebreideld ten schande te brengen.

Het boek van Cliteur is polemisch en provocerend. De intellectuele bijdrage van het boek kan in twee delen samengevat worden. Zijn bijdrage over de relatie tussen democratie en rechtstaat is instructief en kan een basis vormen voor debatten over de toekomst van het Nederlandse politieke bestel. Dat Cliteur de onwetendheid over deze relatie bijna uitsluitend toeschrijft aan het politiek correcte denken van de babyboomgeneratie is een storende factor

maar mag geen belemmering vormen om het debat met Cliteur over deze kwestie aan te gaan. Ook mag men niet vergeten dat het boek ook op dit vlak uitblinkt door het niet vermelden van grote denkers die zich al jaren bezighouden met deze problematiek. De andere helft van het boek is helemaal onbevredigend. In vergelijking met zijn boek van twee jaar geleden heeft Cliteur zijn visie over de multiculturele samenleving op geen enkel vlak aangepast. Wat hij presenteert is oude koek en een verhaal waarbij vooraanstaande denkers worden gedegradeerd tot stromannen die Cliteur met steeds meer bitterheid kan afbranden. Het zou instructiever zijn wanneer hij zijn eruditie en eloquente schrijfstijl zou combineren met een gezonde dosis intellectuele interactie met zijn tegenstanders. Intellectuele interactie lijkt beter dan 'wachten tot de generatie babyboomers die momenteel Nederland regeert met pensioen gaat', om met een citaat van Cliteur te eindigen (176).

Literatuur

Cliteur, P. (2002) *Moderne Papoea's. Dilemma's van een multiculturele samenleving*. Amsterdam, De Arbeiderspers.

Kymlicka, W. (2001) *Politics in the vernacular. Nationalism, multiculturalism and citizenship*. Oxford, Oxford University Press.

Tully, J. (1995) *Strange multiplicity. Constitutionalism in an age of diversity*. New York, Cambridge University Press.